

Antakya Ulu ve İhsaniye Camii Hazirelerindeki Mezar Taşları

Gravstones in Antakya Grand and İhsaniye Mosque Cemeteries

Burak Muhammet Gökler

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Erzurum/Türkiye
Assoc. Prof, Ataturk University, Faculty of Letters, Department of Art History, Erzurum/Türkiye
burak.gokler@atauni.edu.tr@mail.com | <https://orcid.org/0000-0002-5035-6756>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 11.01.2025
Accepted / Kabul Tarihi: 18.06.2025
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2025

DOI: 10.31591/istem.1617760

Cite as / Atıf: Gökler, Burak Muhammet. "Antakya Ulu ve İhsaniye Camii Hazirelerindeki Mezar Taşları". *İstem* 45 (2025), 203-238. <https://doi.org/10.31591/istem.1617760>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem>

Antakya Ulu ve İhsaniye Camii Hazirelerindeki Mezar Taşları

Öz

Tarihsel süreç içerisinde insanlar inançları doğrultusunda ölü gömme gelenekleri geliştirmişlerdir. Ahiret inancı ve ölüye verilen önem mezarların şekillenmesinde de etkili olmuştur. Türk-İslam devletlerinde bu konu ayrı bir önem teşkil etmektedir. Ölen kişinin ardından yapılan törenler ve mezarlar bir kültür haline gelmiş ve sanatsal bir eser niteliğine ulaşmıştır. Her mezar, dönemin kültürel ve geleneksel ortamını yansıtmayı bakımından öne çıkmaktadır. Aynı zamanda bölgenin tarihine de katkı sağlamaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Antakya, tarihi ve coğrafi özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Orta Paleolitik döneme kadar uzanan tarihi geçmişi ile farklı devletlere ev sahipliği yapmıştır. Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler, Hamdaniler ve Memlükler'in kontrolünde olan Antakya, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı sınırlarına dahil olmuştur. Anadolu'da her bölge kendi içinde farklı özellikler ve kültür barındırmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgede birçok cami, mescit, hamam ve çeşme inşa edilmiştir. Cami ve türbelerin hazirelerinde yer alan mezarlar ve mezar taşları hem Osmanlı Devleti'nin varlığını belgeleyen hem de bölgedeki önemli isimleri ortaya çıkaran birer belge niteliğindedir. 6 Şubat 2023 tarihinden önce bölgenin en önemli camileri arasında yer alan Ulu Cami ve İhsaniye Camii hazirelerinde Osmanlı dönemine ait on sekiz mezar tespit edilmiştir. XIX. ve XX. yüzyıllara ait bu mezar taşları yerinde incelenmiş, ölçüleri alınmış, fotoğraflanarak belgelenmiştir. Fotoğraflar daha sonra dijital ortamda temizlenerek üzerlerindeki süslemelerin ve kompozisyonların daha iyi anlaşılması için çizimler yapılmıştır. Depremden sonra Ulu ve İhsaniye Camileri hazireleri üzerine çökmüş, mezarlar ve mezar taşları tahrip olmuştur. Bu nedenle bölgenin tarihine ve kültürüne katkı sağlayacağı düşünülen mezar taşlarının Anadolu'daki diğer örneklerle karşılaştırılarak sanat tarihi içerisindeki yerinin ve tarihsel açıdan öneminin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Antakya, Ulu Camii, İhsaniye Camii, Hazire.

Gravestones in Antakya Grand and İhsaniye Mosque Cemeteries

Abstract

In the historical process, people have developed burial traditions in line with their beliefs. The belief in the hereafter and the importance given to the dead have also been effective in shaping the graves. This issue has a special importance in Turkish-Islamic states. The graves and cemeteries made after the death of the deceased person have become a culture and a work of art. Each grave stands out in terms of reflecting the cultural and traditional environment of the period. It also contributes to the history of the region. Antakya, located in the Mediterranean Region, stands out with its historical and geographical features. It has hosted different states with its historical past dating back to the Middle Paleolithic period. Antakya, which was under the control of the Umayyads, Abbasids, Tulunids, İkhshidids, Hamdanids and Mamluks, was included in the Ottoman borders during Yavuz Sultan Selim's Egyptian expedition. Each region in Anatolia has different characteristics and cultures. During the Ottoman Empire, many mosques, masjids, baths and fountains were built in the region. The graves and gravestones located in the hazirs of mosques and tombs are important both as evidence of the existence of the Ottoman Empire and as evidence that reveals important names in the region. Prior to February 6, 2023, eleven graves belonging to the Ottoman period were identified in the treasuries of Ulu Mosque and İhsaniye Mosque, which are among the most important mosques of the region. These gravestones from the XIXth and XXth centuries were examined on site, measured, photographed and recorded. The photographs were then digitally cleaned and drawings were made to better understand the decorations and compositions on them. After the earthquake, Ulu and İhsaniye Mosques collapsed on their treasuries, destroying the graves and tombstones. Therefore, it is necessary to publish grave markers that will contribute to the history and culture of the region.

Keywords: Art History, Antakya, Grand Mosque, İhsaniye Mosque, Cemeteries.

Giriş

Akdeniz Bölgesinin doğusunda bulunan Antakya, tarihi ve kültürü ile ön plana çıkan Anadolu şehirlerinden birisidir. Şehrin tarihi Orta Paleolitik döneme kadar inmektedir¹. Kentin asıl kurucusu olarak bilinen Büyük İskender'in ölümünden sonra savaflara sahne olan bölgenin gelişim süreci IV. Anitochos'un ölümüne kadar sürmüştür. M.Ö. 64'te ise Roma'ya bağlanmıştır². Roma'nın ikiye ayrılmasından sonra Bizans (Batı Roma) sınırlarında kalmıştır.

Hız. Peygamberin sahabelerinden olan Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh Antakya'yı antlaşma ile İslam topraklarına katmıştır³. Daha sonra Emeviler, Abbasiler⁴ Tolunoğulları, İhşidler, Hamdanoğulları⁵ ve Memlûklerin⁶ hakimiyetine giren Antakya, I. Selim'in Mısır seferi esnasında Osmanlı⁷ sınırlarına dahil edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bölgeye çok sayıda cami, mescit, hamam ve çeşme gibi mimari yapılar inşa edilmiştir. Cami ve türbelerin hazirelerinde yer alan mezar ve mezar taşları ise Osmanlı'nın hem varlığını belgeleyen hem de bölgedeki önemli isimleri ortaya çıkartan birer delil olması açısından önem arz etmektedir.

Antakya'nın en önemli tarihi camileri arasında yer alan Antakya Ulu Camii ve İhsaniye Camii Hazirelerindeki mezar taşları formları, başlık tipleri, metin içerikleri ve kimlikleriyle birlikte dikkat çekmekte, bölgenin ve özellikle de İhsaniye Camii'nin tarihine katkı sunacağı düşünülmektedir. Bugüne kadar üzerinde herhangi bir çalışma bulunmayan bu mezar taşlarının deprem öncesinde fotoğraflanıp ölçüleri alınarak kayıt altına alınması bölgenin tarihi ve kültürel geçmişine katkı sağlaması hedeflenmiştir.

1. Antakya (Hatay) Ulu Camii Haziresi

Hatay'da şehir merkezinde bulunan ve depremden sonra tamamen yıkılan Ulu Camii, bölgenin en önemli ve eski yapılarının başında gelmektedir. Camide birden fazla kitabe vardır. Minarenin gövdesi üzerine yerleştirilen kitabede caminin ilk olarak Memlûk Sultan'ı Baybars tarafından 1271-72 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak minarenin Sokullu Mehmet Paşa (1505-1579) tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Bu durum minarenin Osmanlı dönemindeki onarımı ile alakalı olmalıdır. İnşa kitabesinin dışındaki diğer yazıtlar 1705, 1791, 1848⁸ 1873 ve 1874 tarihli olup Osmanlı döneminde gerçekleştirilen onarımlara ilgilidir. 1874

¹ Ahmet Gündüz, *Hatay Tarihi* (Ankara: Hatay Valiliği Yayınları, 2013), 19.

² Halil Sahillioğlu, "Antakya Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 1/231.

³ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân* çev. Mustafa Fayda, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), 196.

⁴ Sahilli, "Antakya Maddesi", 230.

⁵ Salim Çöğce, "Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hâkimiyetinin Tesisi", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* (2001), 1/144.

⁶ Ali Sevim – Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990), 16.

⁷ Sahillioğlu, "Antakya Maddesi", 231.

⁸ Sevim – Yücel, *Türkiye Tarihi*, 79.

tarihindeki onarım, 1872'deki depremden sonra yapılmıştır⁹. Mufasssal Tahrir Defterinde (Halep Sancağı/1536) Antakya /Hatay Ulu Camii vakfının varlığı bilinmektedir. Bununla birlikte Halep Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri ve 1550 tarihli Halep Evkaf Defteri'nde Ulu Camii vakfı görülebilmektedir. Bu nedenle cami vakfının 1537-1549 tarihlerinde kurulmuş olduğu ileri sürülebilir. Birçok yer ve dükkân vakfedilen caminin gelirleri oldukça yüksektir. Bununla birlikte cami hizmetlilerinin ve diğer unsurların giderlerinden arta kalan gelir caminin onarımı için ayrılmıştır. Özellikle 1550 tarihinde caminin oldukça köhne olduğu belirtilmektedir¹⁰. Bu nedenle 1550'den sonra ilk onarımlarından birini geçirmiş olmalıdır.

Kayıtlar ve onarım tarihlerine dair bilgiler incelendiğinde caminin haziresine dair bir bilgi yer almadığı görülmektedir. Mezar taşlarının tarihleri dikkate alındığında en erken tarihlisinin 1867 yılına ait olması 1848 yılındaki onarımdan sonra caminin etrafında bir hazirenin oluşturulmaya başlanıldığını göstermektedir. Ancak belirtilen tarihten önce bir mezar veya mezar taşının varlığı söz konusu olabilir. Çünkü Osmanlı kültüründe bölgenin en eski veya tarihi camilerinin etrafı hazire alanına dönüştürülerek şehrin önemli ve önde gelen kişileri bu alanlara gömülmektedir. Burada 1867'den öncesine ait bir Osmanlı mezar şahidesi olsa idi, deprem veya diğer afetlerden zarar görmediği müddetçe günümüze kadar varlığını korumuş olması gerekirdi. Türk-İslam kültüründe ölüme ve vefat eden kişiye gösterilen saygı oldukça önem arz etmektedir ki bugüne kadar daha eski tarihli mezar taşlarının günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmesi bunu kanıtlar mahiyettedir. 6 mezarın bulunduğu hazireye sadece önemli kişilerin defnedildiği açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu mezar taşlarında tespit edilen kişiler, kullanılan kaliteli malzeme, işçilik, süsleme kompozisyonları ve hat yazıları başkent İstanbul örneklerine oldukça yakındır. Özellikle Hatay'daki halk mezarları dikkate alındığında bu husus daha net bir şekilde görülebilmektedir (**Şekil 1**).

Şekil 1. Caminin Güneyinde Bulunan Mezarlar ve Deprem Sonrası (M. Arslan)

⁹ Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 42-44.

¹⁰ Enver Çakar, "16. Yüzyılda Antakya Vakıfları (1550 Tarihli Evkaf Defterine Göre)", *Vakıflar Dergisi* 43, (2015), 17-18.

1.1. Havva Ruşen Hanım'ın Mezarı

Caminin güneyinde bulunan ve Havva Ruşen Hanım'a ait olan 1867 tarihli mezar kademeli kapak taşlı olup mermer malzemeden oyulmuştur. 225 cm uzunluğunda 109,5 cm genişliğinde ve 17,50 cm yüksekliğindeki bu mezar, baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

Kapak taşının kısa kenarı içerisine yerleştirilen bitkisel tepelikli baş şahidesi, 38 cm (üst) 36 cm (alt) genişliğinde, 146,5 cm. uzunluğunda ve 7,2 cm. kalınlığında düzenlenerek yukarıdan (üstten) aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir form ortaya koymaktadır. Baş şahidesinin ön yüzeyine hakkedilen talik hatlı dokuz satırlık Osmanlıca kitabesi, çapraz olarak atılmış silmelerle belirginleştirilmiştir. Bu kitabe dıştan birbirine "C" kıvrımları ile bağlanan mine çiçeklerinin işlendiği kenar suyu ile sınırlandırılmıştır. Gövdenin bitkisel tepeliği, üçlü gül ve bu güle fon olarak yapılmış akant motifleriyle kompoze edilmiştir. Tepelikte kullanılan akant, merkezde bağlanarak zarif bir şekilde inceltirilmiştir. Üstteki akantlar iki yana doğru dökülerek, altta omuz kısımlarına yayılan ve içe doğru kıvrılan yaprakların devamı ile bütünleşmiştir.

Mezarın ayak şahidesi, 31 cm (üst) 26 cm (alt) genişliğinde, 139 cm yüksekliğinde ve 7 cm. kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdelidir. Bitkisel tepelikli şahidenin ön yüzeyini altta fiyonk ile bağlı kıvrımlı dal üzerindeki gül motifleri tezyin etmektedir. Kompozisyon üstte, köşeleri mine çiçekleriyle dolgulanmış yuvarlak bir kemer ile sınırlandırılmıştır.

Şahidenin gövde bölümünden tepelik bölümüne geçişi sağlayan boyun kısmı akant yaprakları ile dekore edilirken gül motifleriyle uyum içerisinde verilen ve omuzlara kadar inen akantlar tepeliği tamamlamıştır (**Şekil 2**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Küllü Nefsin Zâikatü'l-Mevt	۱- كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ
2-Şerbet-i merâret-efzâsını	۲- شَرِبْتَ مَرَارَتِ افْزَاسِيْنِی
3-Eyyâm-ı civânide nûş	۳- اَيَّامِ جَوَانِيْدِهِ نَوْشِ
4-Ve evlad yüzünden şehid olarak	۴- وَ اَوْلَادِ يَوْزِيْنِدِنِ شَهِيدِ اَوْ لَارَاقِ
5-Şu fena dünyayı ferâmuş eden	۵- شَوْ فَنَاءِ دُنْيَايِيْ فَرَامَوْشِ اَيْدِنِ
6-Tal'at Efendi zâde Fehim Bek'in	۶- طَلَعْتَ افَنْدِيْزَادِهِ فَهِيْمِ بَاكَنَاكْ
7-Halîlesi Havva Reşîde Hanım'ın	۷- خَلِيْلَسِيْ حَوَا رَشِيْدِهِ خَانَمَاكْ
8-Rûhîçûn el-Fatiha	۸- رُوْحُوْنِ الْفَاتِحَةِ
9-Sene 1284 (Miladi: 1867)	۹- سَنَةِ ۱۲۸۴

Şekil 2. Havva Ruşen Hanım'ın Mezarı, Baş ve Ayak Şahideleri

1.2. Şerife Hanım'ın Mezarı

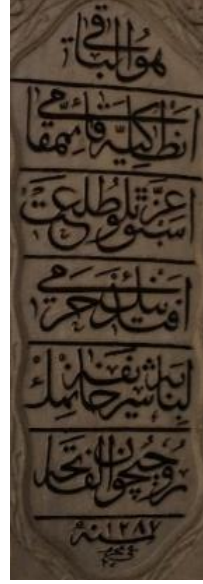
Caminin güneyinde bulunan Şerife Hanım'a ait olan 1870 tarihli mezar, kademeli kapak taşlı olup mermer malzemeden oyulmuştur. 142 cm uzunluğunda, 82 cm genişliğinde ve 19,5 cm yüksekliğindeki mezar, baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

Mezar kapak taşının kısa kenarı üzerinden yükselen baş şahidesi 42 cm (üst), 33 cm. (alt) genişliğinde, 171 cm. yüksekliğinde ve 9,50 cm kalınlığında yuvarıdan (üstten) aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen formda olup barok esintili dalgalı bir gövde yapısına sahiptir. Şahidenin ön yüzeyine hakkedilen yedi satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay eksenle uzanan silmelerle ayrılmış, dıştan ise soyut yaprakların nakşedildiği bir kenar suyu ile sınırlandırılmıştır. Gövde üstünde, üzeri gül ve yıldız çiçekleriyle dekore edilmiş ampir karakterli çe-

lenk motifi merkezde bulunan fyonklu gülleri çevrelemekte, çelenk ile omuz kısımları ise yine güllerle dolgulamaktadır.

Mezarın 38 cm (üst), 34 cm (alt) genişliğinde, 138 cm. yüksekliğinde ve 9 cm kalınlığındaki sivri tepelikli ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen şemada olup gövdesi barok etkisinde dalgalanmıştır. Şahidenin ön yüzeyi, altta fyonk ile bağlı tuba ağacı ile bezenirken, kompozisyon üstte dekoratif bir kemer ile sınırlandırılmıştır. Köşeleri güllerle doldurulan kemerin merkezinden yükselen ve üzeri yıldız çiçekleri ile hareketlendirilen çelenk örgesi, merkezdeki fyonklu gülleri çevrenmiştir **(Şekil 3)**.

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Hüve'l Bâkî	١- هو الباقي
2-Antakya kayimakâmı	٢- انطاكية قائم مقامی
3-Esbak izzetlû Tal'at	٣- اسبق عزتو طلعت
4-Efendi'nin haremi	٤- افندی نك حرمی
5-Lebâbe Şerife Hanım'ın	٥- لبابه شریفه خانمك
6-Rûhîçûn el-Fatiha	٦- روحیچون ال فاتحه
7-Fî sene 1287 (Miladi: 1870) Muharrem 20	٧- فی سنة ١٢٨٧ محرم ٢٠

Şekil 3. Şerife Hanım'ın Mezarı, Kitabe Detayı, Baş ve Ayak Şahidesi

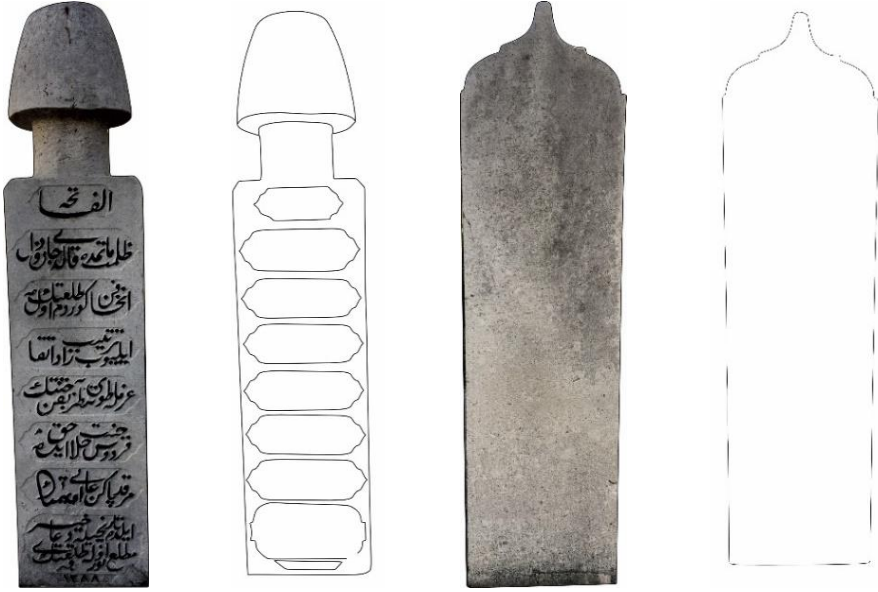
1.3. Talat'ın Mezarı

Caminin güneyindeki 1870 tarihli Talat'a ait olan mezar, kademeli kapak taşlı olup mermer malzemeden oyulmuştur. 200 cm uzunluğunda, 100 cm genişliğinde ve 19 cm yüksekliğindeki mezar, baş ve ayak şahidesinden oluşturulmuştur.

Mezar kapak taşının kısa kenarından çıkan baş şahidesi, 26 cm. genişliğinde, 110 cm. yüksekliğinde, 11,5 cm kalınlığında prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin ön yüzüne beyzi kartuşlar içerisine on satırlık talik hatlı kitabesi yerleştirilmiştir. Şahide gövdesi, kısa omuz bölümünden sonra uzun ve silindirik boyun ile üstteki Azîzî Fes bağlanarak nihayetlenmiştir.

25 cm. genişliğinde, 92 cm. yüksekliğinde ve 10,5 cm kalınlığındaki sade ayak şahidesi, prizmal dikdörtgen gövdelidir (**Şekil 4**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha 2-Zulmet-i matemde kaldı canu dil 3-İthafın gördüm ol Tal'at'ın 4-Eyleyüp tertib-i zat-u ittikâ 5-Azm ile tuttu tarik-i cennetin 6-Firdevs-i cennetin hâlâ ide Hakk 7-Merkâd-ı pâkin Âli o yetimin 8-Eyledim tarihiyle duayı hayr 9-Matlağ-ı nûr ola Talat'ın 10-1288 (Miladi: 1871)	۱- لفاتحة ۲- ظلمت ماتمه قالدی جان و دل ۳- اتحافک کوردم اول طلعتک ۴- ایلویب ترتیب زات اتقا ۵- عزم ایله توتدی ..طریقن جنتک ۶- فردوس جنتک حالا ایده حق ۷- مرقد پاکک عالی اول یتیمک ۸- ایلمدیم تاریخیله دعای خیر ۹- مطلع نور اول طلعتک ۱۰- ۱۲۸۸

Şekil 4. Talat'ın Baş ve Ayak Şahidesi

1.4. el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyini

Caminin batısında bulunan el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyini'ye ait olan 1890 tarihli mezar, mermer malzemeden sanduka tipinde yapılmıştır. 190 cm uzunluğunda, 90 cm genişliğinde ve 80 cm yüksekliğindeki mezar baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır. Mezarın kısa kenar panosunda "Allah Hû, Lâ İlâhe İllallah Muhammedün Rasûllullah", "Hüve'l Azîz, Elâ inne evliyâa(A)llâhi lâ havfun 'aleyhim velâ hum yahzenûn(e)¹¹", güneyinde "İnne ekramekum 'inda Allâhi etkâkum¹²" "Kâlellâhü Teâlâ Azze ve celle, "Yevme lâ yenfe'u mâlun velâ benûn(e)", "İllâ men eta(A)llâhe bikalbin selîm(in)¹³ Sadakallahülazim. (Alt satırda ise) Fâze bi'l-'ubûdiyyeti men lem yekûn indehû temenniyâtu'l-lezzeti.¹⁴ 10 Zilhicce 1308" ibareleri sülüs hat ile yazılmıştır. Kuzeydeki yazıt iki yandan gül dalları, doğudaki yazıt ise palmet ile bezenmiştir.

Mezarın, 94 cm (üst), 83 cm. (alt) genişliğinde, 144 cm. yüksekliğindeki baş şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan üstüvali bir gövdedir. Şahidenin ön yüzeyine hakkedilen ve dikdörtgen kartuşlar içerisine alınan beş satırlık sülüs hatlı yazısı taşı hareketlendiren tek detaydır.

Ayak şahidesi ile aynı gövde formunu sergileyen ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralmakta olup 94 cm. (üst), 83 cm. (alt) ölçülerine sahiptir. Şahi-

¹¹ Yunus Suresi, 62. Ayet.

¹² Hurucat Suresi, 13. Ayet.

¹³ Şuara Suresi, 88-89. Ayetler

¹⁴ Zevkî ve nefsi istekleri olmayan kimse kulluğu kazanır.

denin ön yüzeyine ise dört satır halinde işlenen sülüs hatlı kitabesi beyzi kartuşlar içerisinde verilmiştir (Şekil 5).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Küllü men 'aleyhâ fân 2-Ecille-i ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den 3-Kâtib-i sâni'si Mîr-i mağfûr Müşâru ileyhin 4-Rûh-ı pür-fütuh-ı enverlerine Fâtiha 5-Sene 1308 (Miladi: 1890)	١- كل من عليها فان ٢- اجله رجال دولت عليه دن ٣- كاتب سانیسی میر مغفور مشار الیهک ٤- روح پور فتوح انور لرینه فاتحه ٥- سنه ١٣٠٨
Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Hüve'l Aziz 2-Kutb-ı irşâd-ı cihân ve mürşid-i ve a'zam[A1]uzzaman 3-el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni kuddise sırruhu'l-âlî (aziz)	١- هو العزيز ٢- قطب ارشاد جهان و مرشید و اعزام الزمان ٣- الحاج سيد حسين حسنى الحسينى قُيسَ سِرُّهُ العالى

Şekil 5. El-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni Mezarı, Kitabe Detayları, Baş ve Ayak Şahidesi

1.5.Fehim Paşa'nın Mezarı

Caminin güneyinde bulunan Fehim Paşa'ya ait olan 1905 tarihli mezar, mermer malzemeden, kademeli kapak taşı olarak yapılmıştır. 120 cm uzunluğunda, 90 cm genişliğinde ve 30 cm yüksekliğindeki mezar, baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

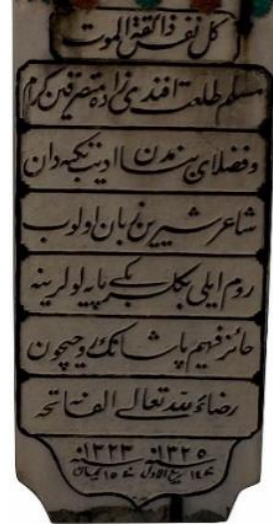
Kapak taşı üzerinden yükselen baş şahidesi, 41 cm genişliğinde, 152 cm uzunluğunda ve 5 cm kalınlıkta prizmal dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Şahidenin ön tarafına hakkedilen sekiz satırlık talik hatlı kitabesinin tarih satırı beyzi bir kartuş ile çevrenirken, diğer satırlar dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır.

Serlevha satırının hemen üstünden başlayan ve ampir dönem bezemesi olan Osmanlı arması omuz bölümüne kadarki geniş bir alanı tezyin etmektedir. Arma-

nın ortasındaki paşalı kavuğuna, üstte hilal ve ışınsal çubuklar, iki yanda sancaklar, altta ise bir güneş motifi eşlik etmektedir. Bu kompozisyonun arkasına konumlandırılan top, silah, terazi, miğfer, mızrak ve savaş aletleri bir fon oluştururken alttaki nişan rozetleri dikkat çeken detaylardır. Şahide gövdesi, üstte geniş bir omuz üzerinde yükselen kısa boyun bölümünden sonra tepede Azîzî Fes ile nihayettendirilmiştir.

Mezarın 35 cm (üst), 29 cm (alt) genişliğinde, 114,5 cm yüksekliğinde ve 5 cm kalınlığındaki bitkisel tepelikli ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısında oyulmuştur. Gövdenin ön yüzeyini tezyin eden tuba ağacı üstte dekoratif bir kemer ile sınırlandırılmıştır. Kemerin orta noktasından kenetli (bağlı) olarak çıkan akant yaprakları, üste ve iki yana doğru yayılmıştır (Şekil 6).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Küllü Nefsin Zaikatü'l Mevt	۱- کل نفس ذائقة الموت
2-Müslüm Tal'at Efendizâde mütesarrikin-i kirâm	۲- مسلم طلعت افندی زاده متصرفین کرام
3-ve fudela-yı benamdan edib-i tekkedân	۳- و فضلاء بنامدن ادیب تکدان
4-Şâir-i şirin zebani olub	۴- شاعر شیرین زبانی اولوب
5-Rum ili Beylerbeyi pâyelûlerine	۵- روم ایلی بیلر بیی پایلویرلرینه
6-Hâiz Fehim Paşa'nın rûhîcûn	۶- حائز فہیم پاشانلق روحچون
7-Rızaen-lillahi taâlâ el-Fâtîha	۷- رضا لله تعالی الفاتحة
8-Sene 1325- 14 Rebiü'l-Evvel/ Sene 1323/ Nisan-15 (Miladi: 1905)	۸- سنه ۱۳۲۵ - ۱۴ ربیع الاول سنه ۱۳۲۳ / نیسان ۱۵

Şekil 6. Fehim Paşa'nın Mezarı, Kitabe Detayı, Baş ve Ayak Şahidesi

2.6. Ahmed Fuat Bey'in Mezarı

Caminin güneyinde bulunan Ahmed Fuad Bey'e ait olan 1910 tarihli mezar, mermer malzemeli olup kademli kapak taşıdır. 200 cm uzunluğunda, 100 cm genişliğinde ve 17 cm yüksekliğindeki mezar, baş ve ayak şahidesi ile oluşturulmuştur. Mezar kapak taşının kısa kenarı içerisine yerleştirilen baş şahidesi, 31,5 cm genişliğinde, 106 cm yüksekliğinde ve 13 cm kalınlığında prizmal dikdörtgen bir gövde anlayışındadır.

Baş şahidesinin ön yüzüne hakkedilen talik hatlı altı satırlık kitabesinin serlevha ve tarih satırı yarım dairesel, diğer satırlar ise dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır. Şahidenin omuz bölümü kademeli bir şekilde yukarı doğru daralırken, palmet tepelikle tamamlanmıştır.

Ayak şahidesi, 25 cm genişliğinde, 92 cm yüksekliğinde ve 10 cm kalınlıkta, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısına sahiptir. Gövde ile omuz kısmı yumuşak bir geçişle bağlandıktan sonra üstte sivri bir tepelikle nihayetlenmiştir (Şekil 7).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fâtiha	١- الفاتحة
2-Erbâb-ı ikdidârdan	٢- ارباب اقتداردن
3-Fehim Paşa'nın oğlu	٣- فہیم پاشانک اوغلی
4-Ahmed Fuad Bey'in	٤- احمد فواد بیگ
5-Ruhî içûn el-Fatiha	٥- روحی چون الفاتحة
6-Sene 1328-1326 (Miladi: 1910)	٦- سنہ ١٣٢٨ - ١٣٢٦

Şekil 7. Ahmed Fuad Bey'in Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

2. İhsaniye Camii Haziresi

Hatay Şehir merkezinde Meydan Caddesi üzerinde yer alan yapının tarihi ile ilgili en önemli kayıt vakfiyesidir. Hacı Ebubekir Ağa tarafından 25 Zilhicce 1123 (Ocak 1712) tarihinde düzenlenen İhsaniye Medresesinin vakfiyesine göre “...müceddeden bina ve inşa eylediğim bab hücratı muhtevi buka’-i İhsaniyye cami şerifine... vakfu hasb edip şöyle şart eyledim” ifadesi yer almaktadır. Bu bilgilere göre yapının ilk inşasının bu tarihlerde olduğu düşünülmektedir¹⁵.

Bugün ayakta olmayan caminin avlu giriş, harim giriş ve son cemaat yerinde kitabeleri bulunmaktadır. Giriş kapılarındaki iki kitabe 1806, üçüncü kitabe ise

¹⁵ Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, 199-200.

1876 tarihlidir. Bu kitabelerin onarım yıllarını göstermektedir. Ayrıca harimdeki minberde 1830 tarihine rastlanmaktadır¹⁶.

Caminin doğusunda ve kuzeybatısında bulunan hazirelerden en erken tarihlisinin 1819 yılına ait olması sebebiyle 1806'daki onarımlardan sonra hazire alanının şekillenmeye başladığı düşünülmektedir.

Hazire alanındaki şâhidelere bakıldığında bölgenin önemli vakıf sahibi olan Civelek ailesinin bireylerinin çok sayıda olması dikkat çekicidir. 1819 yılına ait olan mezarın Civelek ailesinden el-Hac Ebûbekir'e ait olması, ayrıca vakıf sahibi adında Hacı Ebûbekir Ağa şeklinde geçmesi önemli bir detaydır. Her ne kadar vakıf tarihinin ve el-Hac Ebûbekir'in doğum ve ölüm yılları birbirini tutmasa da caminin ve müstemilatının Civelek Ailesi tarafından yaptırıldığı, onartıldığı veya vakıflar düzenletildiği ileri sürülebilir. Nitekim belirtilen aile dönemin önemli vakıf sahipleri olarak geçmektedir. Ayrıca cami etrafındaki mezarların çoğunluğunun Civelek Ailesi'ne ait olması bu kanıyı destekler mahiyettedir (**Şekil 8-9**).

Şekil 8. Caminin Doğusunda ve Kuzeybatısındaki Mezarlar

Şekil 9. Deprem Sonrası Cami ve Hazirenin Genel Durumu (M. Arslan)

¹⁶ Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, 200-201.

2.1. El-Hac Ebubekir Ağa'nın Mezarı

Yapının kuzeybatısında yer alan, El-Hac Ebubekir Ağa'ya ait olan 1819 tarihli mezar, ikili bir düzenlemede ele alınan baş şahidesinden oluşmaktadır. Doğrudan beton üzerine yerleştirilmiş şahide 80 cm yüksekliğinde, 100 cm genişliğinde 8 cm kalınlık ölçülerinde ele alınmış olup yukarıdan aşağı doğru daralan prizmal dikkörtgen formuyla ön plana çıkmaktadır.

Mezar taşının ön yüzeyine hakkedilen beş satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi bir bütün olarak verilmiştir. Hemen yanına Türkçe'si yazılan şahide de el-Hac Ebubekir Ağa'nın doğum ve ölüm tarihleri yanlış verilmiştir. Şahide üstte palmet tepelikle sonlandırılmıştır (Şekil 10).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- الفاتحة
2-Merhum el-Hâcî	۲- مرحوم الحاجي
3-Ebûbekir Ağa Civelek	۳- ابو بكر آغا جيولك
4-Velâdetuhu 1160 H. (Miladi: 1708)	۴- ولادته ح ۱۱۶۰
5-Vefâtuhu 1235 H. (Miladi: 1819)	۵- وفاته ح ۱۲۳۵

Şekil 10. el-Hac Ebubekir Ağa'nın Baş Şahidesi

2.2. İbrahim Ağa'nın Mezarı

Caminin kuzeybatısındaki Civelekzade ailesinden İbrahim Ağa'nın 1827 tarihli mermer mezarı, 127 cm uzunluğunda 60 cm genişliğinde ve 27 cm yüksekliğinde alçak çerçevelidir.

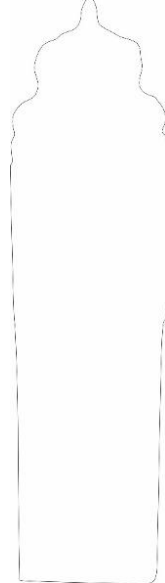
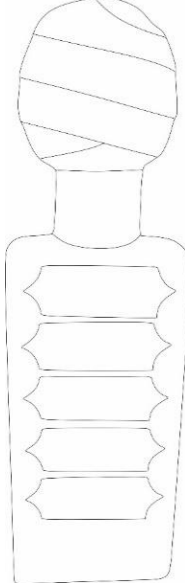
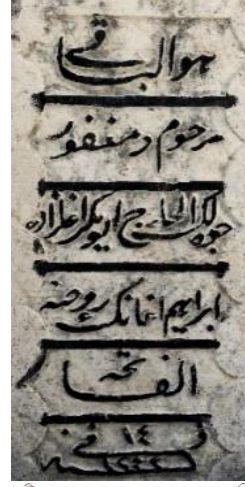
Mezarın kısa kenar tarafından alttaki kaide içerisine yerleştirilen baş şahidesi, 29 cm genişliğinde, 131 cm. uzunluğunda, 13 cm. kalınlığında prizmal dikkörtgen gövdelidir. Şahidenin ön yüzeyine hakkedilen altı satırlık talik hatlı Osmanlıca kitabesi, beyzi kartuşlar içerisinde değerlendirilmiştir. Sade ve gösterişten uzak olan gövde, kısa bir omuz bölümünden sonra silindirik boyun kısmı ulema sarığı ile sonlandırılmıştır.

30 cm. genişliğinde, 131 cm. uzunluğunda ve 13,5 cm. kalınlığındaki prizmal dikkörtgen gövdeli ayak şahidesinin ön yüzeyine sonradan yerleştirilen mermer

levhada Antakya Müsellimi bilgisi geçmektedir. Bu da İbrahim Ağa'nın bölge için önemli biri olduğunu göstermektedir.

Sade bir anlayış sergileyen ayak şahidesi üstte stilize palmet bir tepelikle sonlandırılmıştır (Şekil 11).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Hüve'l Bâkî	۱- هو الباقي
2-Merhûm ve mağfûr	۲- مرحوم و مغفور
3-Civelek el-Hac Ebubekir Ağâzâde	۳- جبولك الحاج ابو بكر آغازاده
4-İbrahim Ağa'nın ruhuna	۴- ابراهيم آغانك روحنه
5-el-Fatiha	۵- الفاتحة
6-Z. 14 fî seneti 1243 (Miladi: 1827)	۶- ز ۱۴ في سنتي ۱۲۴۳

Şekil 11. İbrahim Ağa'nın Mezarı, Kitabe Detayı, Baş ve Ayak Şahidesi

2.3. Hafsa Hatun Mezarı

Caminin doğusundaki Hafsa Hatun'a ait olan 1862 tarihli mermer mezar, 185 uzunluğunda, 60 cm genişliğinde ve 26 cm yüksekliğinde alçak çerçevesi olup baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

Mezarın kısa kenarına yerleştirilen baş şahidesi, 32 cm genişliğinde, 113 cm yüksekliğinde, 12,5 cm kalınlığında olup prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin ön yüzüne hakkedilen altı satırlık talik hatlı yazıtı beyzi kartuşlar içerisinde verilmiştir. Şahide gövdesi iki yanda sütunceler ile yumuşatılarak estetik bir görünüm elde edilmiştir. Gövde üstte stilize palmet tepelikle nihayetlendirilmiştir.

Baş şahidesi ile form açısından aynı özellikleri sergileyen stilize palmet tepelikli ayak şahidesi, 32 cm. genişliğinde, 107 cm. yüksekliğinde, 11,5 cm kalınlığında prizmal bir gövde yapısına sahip olup yalın olarak oyulmuştur (Şekil 12).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- الفاتحة
2-Civelekzâde	۲- جیولک زاده
3-el-Hac Ali Ağa'nın	۳- الحاج علی آغانک
4- Kenze-i menkuhası	۴- کنز منکوحه سی
5-el-Hâc Hafsa Hatun	۵- الحاج حفصه خاتون
6-Sene 1279 Ş. 9 (Miladi: 1862)	۶- سنه ۱۲۷۹ شوال ۹

Şekil 12. Hafta Sultan'ın Baş, Ayak Şahidesi

2.4. Bergüzar Hanım'ın Mezarı

Caminin doğusunda bulunan Bergüzar Hanım'a ait 1863 tarihli mezar, 183 cm uzunluğunda, 60 cm genişliğinde, 22 cm yüksekliğinde alçak çerçevesi biçimde olup baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

Mezarın kısa kenarı içerisinden yükselen baş şahidesi, 31 cm genişliğinde, 125,5 cm yüksekliğinde ve 13 cm kalınlığında prizmal dikdörtgen gövdelidir. Gövdenin ön yüzüne hakkedilen sekiz satırlık talik hatlı kitabesi beyzi kartuşlar ile kuşatılmıştır. Şahide gövdesi, serlevha satırından sonra içeri doğru kıvrılmalar yaparak üstte stilize palmet tepelik ile nihayetlendirilmiştir.

Palmet tepelikli ayak şahidesi, 31 cm (üst), 28 cm (alt) genişliğinde, 115,5 cm yüksekliğinde, 13 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövde tasarımında ele alınmış ve sade bırakılmıştır (**Şekil 13**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- الفاتحة
2-Civelekzâde el-Hâc	۲- جیولک زاده الحاج
3-Mustafa Ağa'nın Haremi	۳- مصطفى آغانک حرمی
4-Enderun-ı Humâyundan	۴- اندرون همایوندن
5-Mahrec-i Hırka-i Şerîf	۵- مخرج خرقة شریف
6-Kalfası Saraylı	۶- قلفه سی سرایلی
7-Bergüzâr Hanım kabridir	۷- برگزار خاتون قبری در
8-Sene 1280 C. 15 (Miladi:1863)	۸- سنه ۱۲۸۰ ج ۱۵

Şekil 13. Bergüzâr Hanım'ın Baş, Ayak Şahidesi ve Kitabe Detayı

2.5. Muhyiddin Ağa'nın Mezarı

Yapının doğusunda yer alan Muhyiddin Ağa'nın 1864 tarihli mezarı, 181 cm uzunluğunda, 56 cm genişliğinde, 23 cm yüksekliğinde alçak çerçevesi formda ve baş ayak şahideleriyle birlikte düzenlenmiştir.

Mezarın kısa kenarın tamamlayıcısı olan baş şahidesinin serlevha satırı ile birlikte tepelik kısmı kırık vaziyettedir. 26,5 cm genişliğinde 76 cm yüksekliğinde,

12,5 cm kalınlığındaki şahide, prizmal dikdörtgen gövdelidir. Gövdenin ön yüzeyine hakkedilen on satırlık talik hatlı kitabesi beyzi kartuşlarla çerçevelenmiştir.

28 cm (üst), 24 cm (alt) genişliğinde, 104 cm uzunluğunda ve 11 cm kalınlığındaki stilize palmet tepelikli ayak şahidesi, yukarıdan aşağıya doğru daralan gövdesi prizmal dikdörtgen formda ele alınmıştır. Sade anlayıştaki taşın ayak kısmı mezarın kısa kenarını oluşturmaktadır (Şekil 14).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- ال فاتحه
2-.....Bu kısım kırık olduğu için yazı okunamadı.	۲- ...
3-Aldı evladımı elimden hayfâ	۳- الذي اولادم المدم حيفا
4-Haşre dek çıkmaz ciğerden acısı	۴- حشره دك چيكماز جبردن آجيسي
5-Yanmada bağrım benim subh-u mesa	۵- يانمده بغرم بنم صوح و مصا
6-İki yasında yetim ve ümm idi	۶- ايكي ياشنده ايتيم و امايدي
7-Tıfl iken etti vefat ve ah daima	۷- طفل ايكن ايتدي وفات و اه دايم
8-Çıktı bir tarih fehmi elinden	۸- چيقيدي بر تاريخ فهمي الكدن
9-Nur olsun kabri Muhyiddin Ağa	۹- نور اولسون قبري محي الدين اغا
10-Sene 1281-Safer:29 (Miladi:1864)	۱۰- سن ۱۲۸۱ - صفر ۲۹

Şekil 14. Muhyiddin Ağa'nı Baş ve Ayak Şahidesi

2.6. Aişe Kadın'ın Mezarı

Caminin doğusundaki Aişe Kadın'a ait olan 1872 tarihli baş ve ayak şahidesinden oluşan olan mezar, 190 cm uzunluğunda, 59 cm genişliğinde ve 22,5 cm yüksekliğinde alçak çerçevelidir.

Mezarın kısa kenarını oluşturan baş şahidesi, 36,5 cm genişliğinde, 100 cm yüksekliğinde ve 11,5 cm kalınlığında olup gövdesi prizmal dikdörtgen bir anlayışta ele alınmıştır. Gövdenin ön tarafına hakkedilen talik hatlı kitabesi altı satır ha-

linde olup beyzi kartuşlarla sınırlandırılmıştır. Serlevha satırı ile birlikte içe doğru kıvrılan tepelik bölümü stilize palmet ile nihayetlenmiştir.

Ayak şahidesi, 35,5 cm. genişliğinde, 95 cm. yüksekliğinde, 11,5 cm. kalınlık ölçülerinde olup baş şahidesi ile aynı forma sahiptir (**Şekil 15**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- الفاتحة
2-Civelekzâde el Hac	۲- جوله كزاده الحاج
3-Mustafa Fehmi Ağa	۳- مصطفى فهمي آغا
4-Validesi Aişe Kadın	۴- والدته عائشة قادين
5-Rahmetullahi Aleyha	۵- رحمة الله عليها
6-Sene 1289 6 (Şaban) / (Miladi: 1872)	۶- سنة ۱۲۸۹ ۶ شعبان

Şekil 15. Aişe Kadın'ın Baş ve Ayak Şahidesi

2.7. Aişe Sıdika Hanım'ın Mezarı

Caminin doğusundaki Aişe Sıdika Hanım' ait 1874 tarihli mezar, 125 cm uzunluğunda 60 cm genişliğinde 24 cm yüksekliğinde alçak çerçeveli formda olup baş ve ayak şahidesinden müteşekkildir.

Mezarın kısa kenarına konulan baş şahidesi 23 cm (üst), 21,7 cm (alt) genişliğinde, 105,5 cm yüksekliğinde 11,8 cm kalınlığında, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal bir dikdörtgen gövdede düzenlenmiştir. Stilize palmet tepelikli şahidenin ön yüzeyine işlenen dokuz satırlık talik hatlı kitabesinden serlevha satırı dekoratif bir çerçeve ile sınırlandırılırken, diğer satırlar dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır.

Stilize palmet tepelikli ayak şahidesi, 33 cm (üst), 30,2 cm (alt) genişliğinde, 85 cm uzunluğunda, 12 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen yapıda sade olarak düzenlenmiştir (**Şekil 16**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Ah	۱- آه
2-el-Fatiha	۲- الفاتحة
3-Civelekzâde el-Hâc	۳- جولهكزاده الحاج
4-Mustafa Fehmi	۴- مصطفى فهمي
5-Ağa'nın kerimleri Aişe	۵- اغانك كريملىرى عائشه
6-Sıddıka Hanım	۶- صدقه خانم
7-Fî seneti 1291 ry 25 (Miladi: 1874)	۷- فى سنة ۱۲۹۱ رى ۲۵

Şekil 16. Aişe Sıddıka Hanım Baş ve Ayak Şahidesi

2.8. İbrahim Ağa'nın Mezarı

Caminin doğusunda bulunan İbrahim Ağa'nın mezarının tarih kısmı betonun altında kaldığı için tespit edilememiştir. Alçak çerçeveli olan mezar 191 cm uzunluğunda, 49 cm genişliğinde ve 25 cm yüksekliğinde, baş ve ayak şahidesinden oluşmaktadır.

Mezarın kısa kenarına konumlandırılan baş şahidesi, 27 cm (üst), 26 cm (alt) genişliğinde, 114 cm yüksekliğinde, 13 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeye sahiptir. Gövdenin ön yüzüne hakkedilen altı satırlık sülüs hatlı kitabesi yatay ekseninde atılmış birer silme ile ayrılmıştır. Gövde, kısa bir omuz ve yukarı doğru daralan silindik boyundan sonra çatal kalafatla tamamlanmıştır.

Ayak şahidesi, 21,5 cm (üst), 19,1 cm (alt) genişliğinde 70 cm yüksekliğinde ve 13 cm kalınlıktadır. Yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli şahide, sivri tepelik ile bitirilmiştir (Şekil 17).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı	۱- یکی چری یان درگاه
2- Âli ser-turnacıyân	۲- عالی سر طورنجیان
3-Ocağı merhûm	۳- اوجاگی مرحوم
4-Ve mağfur İbrahim	۴- و مغفور ابراهیم
5-Ağa'nın Rûhîçûn	۵- اغانک روحی چون
6-el-Fatiha	۶- الفاتحة
7- Sene	۷- سنه

Şekil 17. İbrahim Ağa'nın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

2.9. Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed

Caminin doğusundaki Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed'e ait olan tarihsiz mezar, 181 cm uzunluğunda, 50 cm genişliğinde, 23 cm yüksekliğinde alçak çerçevesi olarak düzenlenmiştir. Baş ve ayak şahidesinden oluşan mezarın kısa kenarı üzerine yerleştirilen baş taşı, 28 cm (alt), 27,5 cm (alt) genişliğinde 122 cm uzunluğunda, 13 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli bir formdadır. Gövdenin ön yüzeyine hakkedilen sekiz satırlık talik hatlı kitabesi kartuşlar içerisine alınmıştır.

Şahidenin kısa tutulan omuz kısmından sonra silindirik ve uzun boynu üstünde çatal kalafat serpuşa rastlanılmaktadır. Serpuşun sarığına işlenen gül motifi tek bezemesel detay olarak karşılaşılmaktadır.

Mezarın ayak şahidesi, sivri tepeliklidir. 28 cm (üst), 27 cm (alt) genişliğinde, 104 cm yüksekliğinde, 11 cm kalınlığında olan şahide, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli ve yalındır (**Şekil 18**).

Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed	۱- شیخ ابو حسین محمد
2-Emir Şeyh Ya Ali Ya Muhammed	۲- امیر شیخ یا علی یا محمد
3-Edip kabrinde rahat ola mağfur	۳- ادیب قبرنده راحت اولا مغفور
4-Şehadet rütbesiyle kıl mümehhed	۴- شهادت رتبسیله قل ممهد
5-Makam-ı alî bu cennet makamı	۵- مقام عالی بو جنت مقام
6-Civarı Hazreti Şeyh Muhammed	۶- جوار حضرت شیخ محمد
7-Vefatı tarihiyle eyle makbul	۷- وفات تاریخیه ایله مقبول
8-Bi-lütfi sevaddan Nur-u Muhammed	۸- بلطف سوانن نور محمد

Şekil 18. Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed Baş, Ayak Şahidesi ve Kitabe Detayı

2.10. İbrahim'in Mezarı

Caminin güneybatısında bulunan Mustafa Fehmi oğlu İbrahim'e ait olan tarihsiz mezar, 125 cm. uzunluğunda, 60 cm genişliğinde, 24 cm yükseklikte alçak çerçeveli olarak baş ve ayak şahidesiyle birlikte kurgulanmıştır.

Mezarın kısa kenar panosu üzerinden yükselen baş şahidesi, 34 cm (üst) 33 cm (alt) genişliğinde, 114 cm yüksekliğinde, 15 cm kalınlığında olup yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli olarak tasarlanmıştır. Şahidenin ön tarafına yerleştirilen mermer malzeme üzerine hakkedilen dört satırlık talik hatlı kitabesi beyzi kartuşlar içerisinde değerlendirilmiştir. Serlevha satırını iki yandan sınırlandırılan Ayyıldız tek bezemesel detaydır.

Şahide gövdesi üstte uzun bir omuz ve boyun bölümünden sonra püskülü arkaya sarkan Azîz Fes ile bitirilmiştir.

Sivri tepelikli ayak şahidesi, 33 cm genişliğinde, 130 cm yüksekliğinde, 14,5 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdesiyle sade görünümündedir. Şahidenin ön tarafına sonradan yerleştirilen mermer levhada dört satırlık Arapça kitabe beyzi kartuşlarla çevrelenmiştir (**Şekil 19**).

Baş Taşı Türkçe Tercümesi	Osmanlıca
1-el-Fatiha	۱- الفاتحة
2-Civelekzâde el-Hâc	۲- چولکزاده الحاج
3-Mustafa Fehmi bin İbrahim	۳- مصطفى فهمی بن ابراهيم
4-Aleyhi rahmetu Rabbi'r-Rahîm	۴- عليه رحمة ربی الرحيم
Ayak Taşı Türkçe Tercümesi	Osmanlıca

1-La tensânî ya Hû	۱- لا تنسانى يا هو
2-Ene el-müzribü ve Rabbun Gafûr	۲- انا المذبذب و رب غفور
3-Ziyaretten murat hayr-ı duadır.	۳- زیارتدن مراد خیر دعا در
4-Bugün bana ise yarın sanadır.	۴- بگوں بنا ایسه یاران ساندئر

Şekil 19. İbrahim'in Mezarı, Kitabeleri, Baş ve Ayak Şahidesi

2.11. Yazısız ve Tarihsiz Mezar

Caminin doğusunda bulunan, üzerinde herhangi bir yazı ve tarih bulunmayan alçak çerçevesiz mezar, 189 cm uzunluğunda, 50 cm genişliğinde ve 18 cm yüksekliğindedir. Şahidenin baş şahidesi, 27 cm. genişliğinde, 90 cm. yüksekliğinde ve 15 cm. kalınlığında, prizmal dikdörtgen gövdelidir. Gövde, üstte çatal kalafat ile bitirilmiştir.

Stilize palmet tepelikli, yalın ayak şahidesi, 35,5 cm. genişliğinde, 84,5 cm. yüksekliğinde, 10 cm. kalınlığında, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal formdadır (Şekil 20).

Şekil 20. Mezarın Baş ve Ayak Şahidesi

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Tarih boyunca birden fazla medeniyete ev sahipliği yapan Antakya'da tespit edilen mezarlıklar ve şahideler bölge tarihi için oldukça önem arz etmektedir. Osmanlı dönemi ve öncesine ait bölgede form, biçim ve dönem özelliği veren pek çok mezar tespit edilmiş ve ortaya çıkartılmıştır¹⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem üslup özelliklerini yansıtan ve Hatay Ulu Camii ile İhsaniye Camii Hazirelerinde gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde toplamda on yedi mezar değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan altısı Ulu Camii Haziresindeyken on biri İhsaniye Camii'ndedir. İhsaniye Camii'nde ayrıca değerlendirmeye alınmayan dört mezar taşı söz konusudur. Bu taşlardan üçü üzerinde herhangi bir yazıt olmadığı gibi serpuşu, bezemesel detayları ve üslup açısından bir değer ortaya koymamaktadır. Bir diğer mezar ise Cumhuriyet dönemi sonrası ait olup 1931 tarihliidir. Şahide üzerindeki yedi satırlık Türkçe kitabeden mezarın Fatma Civelek'e yani Civelek ailesine mensup olduğu anlaşılmaktadır (**Şekil 21**).

¹⁷ Fehime Mine Temiz – Servet Özkan, “2019 Yılı Bulgularına Göre Hatay-Hassa Mezar Taşlarında Damgalar ve Damga İşaretleri”, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/49 (Haziran 2022) 361-385, Fehime Mine Temiz – Demet Kara, “Aktepe Büyük Karapınar Mezarlığı'nda Yeni Bulgular”, *Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi* (İstanbul: MSGSÜ Yayınları, 2018), 67-92, Fehime Mine Temiz – Demet Kara, “Hatay Arkeoloji Müzesi Aktepe Türkmen Mezarlığı Kurtarma Kazısı 2018”, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018), 3/287-305. Fehime Mine Temiz – Demet Kara, “Hassa Aktepe Türkmen Mezarlığında Üçlü Düzende Şahideler Üzerine Bir İnceleme”, *1. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları*, (Azerbaycan: Khazar University Press, 2018), 241-271.

Şekil 21. *Fatma Civelek'in Mezar Taşı*

Camiler farklı dönemlerde ve tarihlerde inşa edilmiş olmasına karşılık hazirelerinde bulunan mezarlar tarih olarak aynı yüzyıllardadır. XIX. ve XX. yüzyılı kapsayan on altı mezardan onu XIX. yüzyıldır. Bu yüzyıla ait en eski mezar 1819 tarihli olup el-Hac Ebûbekir Ağa'ya aitken en geç örneğini el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni'nin sandukalı mezarı (1890) oluşturmaktadır. Ulu Camii'nin haziresindeki Fehim Paşa (1905) ve Ahmed Fuad Bey'in (1910) mezarı XX. yüzyıldan iki örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dört mezarın ise tarihi tespit edilememiştir. Ancak diğer örneklerle karşılaştırıldığında XIX. yüzyılın ortalarına ait oldukları düşünülmektedir.

Değerlendirilen on altı mezardan altısı kadın, diğer on biri ise erkek mezarıdır. Mezarlar tip bakımından üç farklı özellik ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi kapak taşlı (pehleli) tiptir. Ulu Camii'nin haziresindeki Havva Hanım (1867), Şerife Hanım (1870), Talat (1890), Fehim Paşa (1905) ve Ahmet Fuad Bey'in (1910) mezarları kademeli kapak taşlı bir düzenleme göstermektedir. El-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni'ye ait olan (1890) mezar ise tek sandukalı¹⁸ form olarak ön plana çıkmaktadır.

İhsaniye Ulu Camii'nin haziresindeki değerlendirmeye alınan 11 mezarın onu alçak çerçeveli olarak düzenlenirken el-Hac Ebûbekir Ağa'nın mezarı doğrudan beton üzerine yerleştirilmiştir.

Mezarların tamamlayıcı konumundaki baş ve ayak şahideleri, el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni'ye ait mezarda üstüvali bir biçim ele alınırken, diğer örnekler Anadolu'nun genelinde sıkça tekrar edilen yukarıdan aşağıya daralan prizmal dikdörtgen gövdelidir. Gövdelerin ön yüzeylerine işlenen metinlerden üçü

¹⁸ Fehime Mine Temiz – Müge Çiftyürek, "Hatay-Kırıkhan'da Bayezid-i Bestami Hz. Türbesi ve Haziresi Mezartaşları", *Hatay Araştırmaları VI*, (Ankara: İksad Yayınları, 2021), 55.

sülüs (Şerife Hanım, el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni ve İbrahim Ağa'nın Mezarı) hat yazısıyla, on üçü de talik yazıyla yazılmıştır.

Hat yazısı dışında metinlerde geçen içerikler de şahideler için önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu hususta irdelenen mezarlar içerisinde bölgenin mütesellimi İbrahim Ağa (1827), Antakya Kaymakamı'nın eşi şeklinde ifade edilen Şerife Hanım (1870), Rumeli Beylerbeyi payelilerinden olan Fehim Paşa (1905) ve oğlu Ahmed Fuad Bey (1910) dikkat çeken detaylardır. Bunların dışında İhsaniye Ulu Camii'nin haziresinde sıkça karşılaşılan bölgenin önemli ailelerinden olan vakıf sahibi¹⁹ Civelek ismiyle sıkça karşılaşılmaktadır. Antakya'da meydana gelen deprem sonucunda bölgede yıkılan ve zarar gören birçok eseri levazımıyla birlikte yeniden inşa eden Civelekzade Mustafa Fehmi Efendi'nin²⁰ oğlu İbrahim, el-Hac Ebubekir Ağa'nın oğlu İbrahim Ağa, el-Hac Hafsa Hatun, Bergüzar Hanım, Aişe Kadın ve Sıdika Hanım bu aileye mensup kişilerdir.

Hazire içerisinde peygamber soyundan olduğu düşünülen el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni'nin ise önemli tasavvuf âlimlerinden biri olduğu Mürşid-i ve a'zamuzzaman (Zamanın en büyük mürşidi ve rehberi) betimlemesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed'e ait olan tarihsiz mezarda isminin önündeki "şeyh" ifadesinden dönemin önemli din âlimleri arasında yer aldığı düşünülmektedir.

Şahidelerin en önemli tamamlayıcısı olan, medfunların yaşadığı dönemdeki konumunu ve önemini gösteren husus ise serpuş tipleridir. İncelenen mezarlar arasında serpuş olarak Çatal Kalafat, Azîzî Fes ve Ulema Sarığı başlıklarına rastlanmıştır.

Çatal Kalafat, ovale yakın bir tasarımda kırmızı çuhadan imal edilen ön kısmı biraz açık, üst bölümü dilimli olarak dizayn edilmiştir²¹. Genellikle yeniçeri ağaları, üst zabıtlar, çorbacılar, cebeci başları, top arabacı başları ve kapıkullarının kıt'a kumandanları tarafından takılan bir başlıktır²².

İhsaniye Camii'nin haziresinde Çatal Kalafat başlık tipinden üç örnek saptanmıştır. Tarihi bulunmayan bu mezarlardan ikisi Yeniçeri Dergâhından İbrahim Ağa'ya ve Şeyh Ebu Hüseyin Muhammed'e²³ aittir. Diğerleri üzerinde herhangi bir yazıt bulunmadığı için kimliği de tespit edilememiştir. Anadolu coğrafyasında çok sık karşılaşılmayan yeniçeri serpuşunun benzerleri İstanbul'da²⁴ ve Edirne'de²⁵

¹⁹ Şancı, *Hatay İlinde Türk Mimarisi*, 311.

²⁰ Gündüz, *Hatay Tarihi*, 185.

²¹ İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, (İstanbul: Turing ve Otomobil Kurumu, 1978), 23.

²² Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, (İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009), 126.

²³ Alim ve ulema sınıfına mensup kişilerin mezarlarında bu tip bir serpuş kullanılmamaktadır. Serpuşa bulunmaması gereken gül motifi de eklenerek ulema sınıfında tercih edilmiştir. Bu da bir istisnai durumu meydana getirmektedir.

²⁴ *Eyüpsultan Türbeler ve Anıt Mezarları*, (İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Yayınları, 2018), 164, Necdet İşli – Mehmet Kökrek, *Yeniçeri Remizleri ve Mezar Taşları*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 131-147.

görülmektedir. Bununla birlikte Erzurum'da olduğu gibi diğer illerde de nadir örneklerine rastlanması mümkün gözükmemektedir (**Şekil 22**).

Ulema sarığının tek bir örneği bulunmaktadır ki o da İhsaniye Camii Haziresi'nde İbrahim Ağa'ya (1827) aittir. Anadolu'da ulema sarığının birçok örneği ile karşılaşmaktadır. Bunlardan birkaçı arasında Manisa Salihli'de²⁶, Balıkesir'de²⁷, Giresun'da²⁸, Rize'de²⁹ ve İstanbul'da Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi³⁰ sayılabilir.

İhsaniye Camii Haziresindeki Çatal Kalafatlar

*Eyüpsultan Afife Hatun
Haziresi*

*İstanbul Küçük Ayasofya
Camii'nden (Güven)*

*Edirne Üç Şerefeli Ca-
mii'nden*

Şekil 22. Çatal Kafalat Serpuşlar

→

²⁵ İşli-Kökrek, *Yeniçeri Remizleri ve Mezar Taşları*, 131, 139, 140, 149, 151, Ayşegül Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 418.

²⁶ Ahmet Şen, "Manisa Salihli İlçesi Poyraz Köyü Mezarlığında Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", *Diyanet İlmî Dergi* 59, (Aralık 2023), 1354.

²⁷ Burak Muhammet Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 720.

²⁸ Halit Çal, Gazanfer İltar, *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*, (Ankara: Giresun Valiliği Yayınları 2011), 27.

²⁹ Burak Muhammet Gökler, "Rize'nin Üç Uleması ve Mezar Anıtı", *Karam Dergisi* 20(77), (Mart 2023), 183.

³⁰ Hüseyin Kutlu, *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 2005, 155.

Mezar şahidelerinde serpuş biçimi ile öne çıkan bir diğer örnek Azîzî Fes'tir. Üstteki çapı, alt çapından dar olan ve alttan yukarı doğru daralan bu tip Sultan Abdülaziz dönemi itibarıyla kullanılmaya başlandığı için bu isimle anılmıştır. Ulu Camii'de Talat (1871) ve Fehim Paşa (1905), İhsaniye Camii'nde de İbrahim'e ait bir mezar olmak üzere toplamda üç şahidenin başlığını oluşturmaktadır.

Anadolu'nun mezarlıklarında ve hazirelerinde sayısız örneği bulunan fesin benzerleri arasında; İstanbul, Hatay, Manisa, Balıkesir³¹, İzmir³², Denizli³³, Bursa³⁴ ve Edirne³⁵ başta olmak üzere pek çok ilde karşılaşılabilmektedir (**Şekil 23**).

*İstanbul Mihrişah Valide
Sultan Külliyesi'nden Azîzî
Fes*

*Hatay Asri Mezarlıktan
Azîzî Fes*

Manisa Kula'dan Azîzî Fes

Balıkesir'den Azîzî Fes

İzmir'den Azîzî Fes

*Denizli'den Azîzî Fes (Be-
yazıt)*

Şekil 23. Azîzî Fes Örnekleri

İhsaniye Camii'nin Haziresinde bulunan ve tek örnek olan ulema sarığı, İbrahim Ağa'ya (1827) aittir. Genellikle ilim ehli tarafından kullanılan bu serpuş, tıp-ki Azîzî Fes'te olduğu gibi Anadolu'nun geneline yayılmıştır.

Şahidelerin tamamlayıcı konumundaki serpuşlar dışında iki caminin hazire-sindeki palmet tepeliklerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Doğrudan bir palmetin

³¹ Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları*, 700.

³² Fatma Bulut, *İzmir-Urla Merkezdeki Camii Hazirelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 435.

³³ Mustafa Beyazıt, vd., *Denizli-Kale Yukarı Mezarlık'ta Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 106.

³⁴ Zerrin Köşklü-Burak Muhammet Gökler, "Umur Bey Camii Haziresindeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları", *Turcology* 80, (Haziran 2024), 372.

³⁵ Emine Baş, *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 473.

yansıması olan veya stilize olarak işlenen bu tepelikler, bitkisel tepelik olarak isimlendirilenlerden farklı bir yere sahiptir. Değerlendirmeye alınan on altı mezardan altısının şahidesinin tepeliğini oluşturan form, Ulu Camii’de Ahmed Fuad Bey (1910), İhsaniye Camii’nde Hafsa Hatun (1862), Bergüzar Hanım (1863), Muhyiddin Ağa (1864), Aişe (1872) ve Aişe Siddıka’nın (1874) mezarlarında tekrar edilmiştir. Özellikle kadın mezarlarında hem tepelik hem tezyinat olarak tercih edilmesine karşılık erkek mezarlarına da uygulanmış olması önem teşkil etmektedir.

Palmet tepelik özgün ve stilize haliyle mezar ve hazirelerde sıkça tercih edilen bir uygulamadır. Ön plana çıkan örnekler içerisinde Hatay³⁶, Edirne³⁷, İstanbul³⁸ ve Aydın³⁹ gösterilebilir (**Şekil 24**).

Ahmet Fuad Bey’in Şahidesi

Bergüzar Hanım’ın Şahidesi

Aişe Sıdıka Hanım’ın Şahidesi

Belen’den Palmet Tepelik (Gökler)

Edirne’den Palmet Tepelik

İstanbul Küçük Ayasofya Camii’nden Palmet Tepelik

Şekil 24. Palmet Tepelikli Şahide Örnekleri

Mezar ve mezar taşları, süsleme kurgusu açısından çok zengin bir anlayışa sahip değildir. Özellikle bezemeli mezar taşlarının tamamı Ulu Camii’nin Haziresindeki dört mezarda toplanmıştır. Fehim Paşa’ya ait şahide de ampir esintili arma motifi tekil bir detaydır. Havva Ruşen (1867) ve Şerife Hanım’ın (1870) mezarlarındaki gül demetleri, soyut yapraklar, gül dalı, tuba ağacı ve fiyonklar neo-barok ve ampir üslubun birer yansımasıdır. El-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyini’ye ait mezardaki palmet ve gül motifleri şahidelerde sıkça yinelenen motiflerin başın-

³⁶ Burak Muhammet Gökler, “Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı”, *Anasay Dergisi* 2, (Kasım 2017), 98.

³⁷ Arslan, *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*, 330.

³⁸ Süleyman Güven, *İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları*, (Konya, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 150.

³⁹ Abdul Halim Varol, *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 266.

da gelmektedir. Özellikle palmet hem Klasik hem Batılılaşma, gül ise Batılılaşma döneminin vazgeçilmez bezemesidir.

Sonuç

Bu makalede tarihi, kültürü ve coğrafyası ile birlikte Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden olan Hatay'ın merkezindeki Ulu Camii ve İhsaniye Camii'nin Hazirelerindeki Osmanlı Dönemi'ne ait mezar ve şahideler değerlendirilmiştir. Ulu Camii'de altı mezar taşı, İhsaniye Camii'de ise on beş mezar taşı tespit edilmiştir. Ancak bu taşlardan dördü yazısız olması ve form açısından herhangi bir özellik sergilememesinden dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Mezar taşlarından on bir tanesi XIX. yüzyıla, ikisi XX. yüzyıla aittir. Kalan 4 tanesinin ise tarihleri tespit edilememiştir. Hazirelerdeki en erken tarihli örnek İhsaniye Camii Haziresi'ndeki el Hac Ebubekir Ağa'ya ait olan (1819) örnek iken en geç tarihli ise Ulu Camii Haziresi'ndeki Ahmed Fuat Bey'in mezarıdır (1910) Osmanlı'nın son dönemlerine ait olan bu mezarlardan ön plana çıkan iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi mezarların önemli şahsiyetlere ait olmasıdır. Civelek soyadına mensup aile bireylerinin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Özellikle İhsaniye Camii'nin vakıflarda bulunan Hacı Ebûbekir Ağa'nın da bu aileden olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında bir paşa mezarı (Fehim Paşa), devlet yönetiminde bulunan İbrahim Ağa ve Kaymakam Talat Bey'in eşine (Şerife Hanım) ait mezar dikkat çekmektedir. Ayrıca dönemin önemli alimleri arasında bulunan, mezarı ve şahide taşlarıyla hazirede tek örnek olan el-Hac Seyyid Hüseyin Hüsnü el-Hüseyni hem bölgenin tarihi için hem de mezarının okunup tescillenmesi açısından önem arz etmektedir. Bir diğer alim Şeyh Ebu Hüseyin ise haziredeki ikinci bir alim mezarı olarak dikkate değerdir.

Hazirede ön plana çıkan ikinci husus serpuş tipleridir. Osmanlı'nın Klasik ve Batılılaşma dönemi sürecinde mezarlarda kullanılan serpuşlar zengin bir çeşitlilik ortaya koymaktadır (Ulema, Serdengeçti, Kallavi, Kuka, Örfi Destarlı Sarık, Mücevveze, Üsküf, Fes çeşitleri, Ağabani gibi). Ancak bu zenginlik çalıştığımız iki hazirede de ön plana çıkmamaktadır. Fakat İstanbul ve Edirne'de sıkça karşılaşılan ve sonrasında tahrip edilen yeniçerilere ait Çatal Kalafat'ın bu bölgede rastlanması önemlidir. Burada garip olan bir husus ise yeniçeri mezarlarında genellikle ait oldukları bölük ve birliklerin remizlerin bulunmasına rağmen cami hazirelerindeki Çatal Kalafatlarda herhangi bir remze rastlanmamasıdır. Bununla birlikte İbrahim Ağa'nın mezar taşında geçen "Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı" kelimesinden yola çıkılarak yeniçerilere ait olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak bölgenin birer vesikası durumunda olan, form, stil, başlık ve süsleme olarak Osmanlı mezar geleneğini devam ettiren bu taşların okunarak kayıt altına alınması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest.

/ Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Arslan, Ayşegül. *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Baş, Emine. *Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Belâzûrî. *Fütûhu'l-Büldân* çev. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.
- Beyazıt, M. vd. Denizli-Kale Yukarı Mezarlık'ta Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.
- Bulut, Fatma. *İzmir-Urla Merkezdeki Camii Hazirelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çakar, Enver. "16. Yüzyılda Antakya Vakıfları (1550 Tarihli Evkaf Defterine Göre)". *Vakıflar Dergisi* 43 (Temmuz 2015), 9-39. <https://doi.org/10.16971/vd.78142>.
- Çal, Halit – İltar, Gazanfer. *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları 2011.
- Çöhçe, Salim. "Doğu Akdeniz Çevresinde Türk Hâkimiyetinin Tesisi". *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 1/139-164, 2001.
- Eyüpsultan Türbeler ve Anıt Mezarlar. İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Yayınları, 2018.
- Gökler, Burak Muhammet. "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı". *Anasay Dergisi* 2 (Aralık 2017), 69-98.
- Gökler, Burak Muhammet. "Rize'nin Üç Uleması ve Mezar Anıtı". *Karam Dergisi* 20(77), (Mart 2023), 179-197. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1267674>
- Gökler, Burak Muhammet. *Balıkesir Mezar Taşları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gündüz, Ahmet. *Hatay Tarihi*. Ankara: Hatay Valiliği Yayınları, 2013.
- Güven, Süleyman. İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- İşli, Nejdet - Kökrek, Mehmet. *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- İşli, Nejdet. *Osmanlı Serpuşları*. İstanbul: Ebru Matbaacılık, 2009.
- Köşklü, Zerrin – Gökler, Burak Muhammet. "Umur Bey Camii Haziresindeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları". *Turcology* 80, (Haziran 2024), 362-380. <https://doi.org/10.62425/turcology.1424754>
- Kumbaracılar, İzzet. *Serpuşlar*. İstanbul: Turing ve Otomobil Kurumu, 1978.
- Kutlu, Hüseyin. Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşları. İstanbul: Damla Yayınevi, 2005.
- Sahillioğlu, Halil. Antakya Maddesi. *İslam Ansiklopedisi*. 3/228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sevim, Ali - Yücel, Yaşar. *Türkiye Tarihi*. C.1. Ankara: TTK, 1990.
- Şancı, Fuat. *Hatay İlinde Türk Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Şen, Ahmet. "Manisa Salihli İlçesi Poyraz Köyü Mezarlığında Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları". *Diyanet İlmi Dergi* 59 (Aralık 2023), 1339-1372. <https://doi.org/10.61304/did.1380575>
- Temiz, Fehime Mine - Çiftiyürek, Mine. "Hatay-Kırıkhan'da Bayezid-i Bestami Hz. Türbesi ve Haziresi Mezartaşları". *Hatay Araştırmaları VI*. Ankara: İksad Yayınları, 33-76.
- Temiz, Fehime Mine - Kara, Demet. "Hassa Aktepe Türkmen Mezarlığında Üçlü Düzende Şahideler Üzerine Bir İnceleme". *I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları* 241-271, Azerbaycan: Khazar University Press, 2018.
- Temiz, Fehime Mine - Kara, Demet. "Hatay Arkeoloji Müzesi Aktepe Türkmen Mezarlığı Kurtarma Kazısı 2018". *41. Kazı Sonuçları Toplantısı* 3/287-305, Ankara: TTK, 2020.
- Temiz, Fehime Mine ve Kara, Demet. "Aktepe Büyük Karapınar Mezarlığı'nda Yeni Bulgular".

2. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi 67-92, İstanbul: MSGSÜ Yayınları, 2018.
- Temiz, Fehime Mine ve Özkan, Servet. “2019 Yılı Bulgularına Göre Hatay-Hassa Mezar Taşlarında Damgalar ve Damga İşaretleri”. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/49 (Haziran 2022), 361-385.
- Varol, Abdul Halim. *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziyesi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.